

„STEVEKE, ZEGT ES TWEE BADPLAATSSEN !”

Vier publikaties over verbale interactie in de klas.

Uit een vierde klas van het lager onderwijs gegrepen (1) :

LKR. : SSTT! NU, OH (2,59 sec) STEVEKE, ZEGT ES TWEE BADPLAATSSEN.
Steve : Badkamer.
ll. : (onverstaanbaar)
LKR. : (roept) ZWIJGT !!! TWEE BADPLAATSSEN, WAT HEBT GIJ GEANT-
WOORD ? JA, HEEL 'T SCHOOL WEET HET.
Steve : Douche en badkamer.
LKR. : DOUCHE EN BADKAMER.
lln. : (hilariteit)
ll. : Juf!
ll. : St.-Idesbald.
LKR. : WAT ZIJN WEL BADPLAATSSEN ?
ll. : Oostende, Nieuwpoort, Knokke, eh Zee, eh Brugge.
LKR. : ZEEBRUGGE, NIET BRUGGE, HE, ZEEBRUGGE, HE.
Ali : St.-Idesbald en Oostenrijk.
LKR. : OOSTENRIJK / DA'S EEN LAND. OOSTENDE, JA, MAAR, ...
lln. : /(hilariteiten)
LKR. : ... OOSTENRIJK IS EEN LAND.
ll. : Ik had dat opgeschreven, / Oostenrijk.
ll. : / Blankenberge.
LKR. : BLANKENBERGE. EH, NIET DOOR ELKAAR ROEPEN !!!
ll. : De Wezenberg.
LKR. : DE WEZENBERG ? IS DAT EEN BADPLAATS, IS DAT EEN STAD AAN ZEE ?

Dit authentiek stukje lesprotocol kan men door verschillende brillen lezen (en eigenlijk zou men het moeten horen). Als we een cognitieve bril opzetten, kunnen we nagaan welke rol taal speelt bij het organiseren van de werkelijkheid, m.a.w. bij het leren. We stellen moeiteloos vast wat er misloopt tijdens het leerproces: het woord 'badplaats' heeft voor Steve en voor de juf een verschillende betekenis. Steve, die in een Antwerpse volksbuurt woont, legt vanuit zijn ervaringswereld de link met 'openbare badplaats' (dialect voor 'openbare badinrichting') en definieert het woord dus als 'de plaats waar men zich wast'. Voor de juf geldt de meeste gangbare definitie, nl. 'een stad aan zee'. Steve moet dus aan het woord een andere betekenis toekennen.

Als we naar het fragmentje kijken vanuit een communicatieve optiek bestuderen we de regels en patronen die aan de communicatie ten grondslag liggen, en die de sprekers moeten naleven. Het verbale interactieproces in klassituaties is in dat opzicht vrij uniek. Er is immers sprake van eenrichtingsverkeer : de leerkracht praat, de leerlingen luisteren. Wil er wat uit de andere richting komen, dan dient daarvoor het licht op groen gezet. Vingers gaan de hoogte

in en de leerkracht beschikt. Soms wordt de verkeersleider onder de voet gelopen. Leerlingen nemen, ondanks het regulerende optreden van de leerkracht ongevraagd het woord. Er wordt door elkaar geroepen, en er ontstaan onderlinge conversaties. Dat wordt door de leerkracht niet altijd getoleerd. Er weerklinkt een bestraffend fluitsignaal : "Sstt!", "Zwijgt" en "Eh, niet door elkaar roepen!". Bovendien straalt het fragment de macht van de juf uit, die zij ontleent aan de rol die zij speelt in de institutie 'school'. Zij verplicht Steve aan de klasinteractie deel te nemen met de bedoeling hem belachelijk te maken; hij kan aan heel de klas demonstreren hoe dom hij wel is. "Ja, heel 't school weet het". De beurt die ze aan Steve toekent, staat hoege-naamd niet in functie van het leerproces.

Met bovenstaande analyse heb ik heel fragmentair willen aantonen hoe complex de verbale klasinteractie verloopt. Voor wie zich hierover een duidelijk beeld wil vormen is 'Leerlingen, taal en school' een must. Het is een uitvoerige literatuurstudie naar 'de rol van taal in elke onderwijsleersituatie'. Historisch is de nota onder meer geworteld in de Nederlandse VON-conferenties uit het begin van de jaren '70 rond het thema 'Moedertaalonderwijs en toch geen Nederlands', later het 'latitudinaliteitsprincipe' genoemd. Aan de hand van authentieke lesprotocollen bekijken de auteurs het taalgebruik in onderwijsleersituaties vanuit zes optieken : taal en leren in het alledaagse leven; taal en leren op school; de produktie van wetenschappelijke kennis; vakmatig leren en onderwijzen; de onderwijsleersituatie is een institutioneel gestuurde communicatiesituatie; naar een andere rol van taal in de onderwijsleersituatie. De eerste vier hoofdstukken behandelen dus de cognitieve functie van taal en hoofdstuk 5 de communicatieve functie ervan. Het geheel biedt een leerpsychologisch, (taal)filosofisch, (socio)linguïstisch en onderwijs-sociologisch interpretatiekader voor de interactieprocessen die dagdagelijks in elke klas plaatsvinden. Wie het woord 'literatuurstudie' hoort, denkt meteen aan saai leesvoer voor de wetenschapper. Niets is minder waar. Het is een vlot leesbare en uitermate boeiende analyse van de klasinteractie. Elk hoofdstuk is zo geschreven dat het los van de andere kan gelezen worden. Een voorwaarde om tot verbetering van de eigen klasinteractie te komen, is het zich bewust worden van de complexiteit ervan. Aan die bewustmaking kan een boek als 'Leerlingen, taal en school' zeker bijdragen.

In twee achtergrondpublicaties van het SLO-project 'Taalvaardigheid in de basisschool' staat de klasinteractie eveneens centraal :

'Planning en interactie in taalonderwijs' en 'Voeten stil, jongens !'. Het project begeleidt scholen die hun taalonderwijs willen vernieuwen in een thematisch-cursorische richting. De doelgroep bestaat uit scholen in achterstands-situaties met zeer verschillende leerlingengroepen. Het project bevindt zich op het snijvlak van theorie en prak-

tijk. De achtergrondpublicaties brengen verslag uit over onderzoek dat in de projectscholen uitgevoerd is, en dragen vanuit een interdisciplinair kader bouwstenen aan voor een theorie van taalonderwijs.

Beide publicaties zijn identiek opgebouwd. 'Het document' geeft een samenvatting van de onderzoeksresultaten. 'Ter discussie' bevat een aantal teksten waarin aspecten van het onderzoek verder uitgediept worden door vakspecialisten uit verschillende disciplines. Ze vormden discussiemateriaal op de platformconferenties die aan de thematiek werden gewijd. 'Kanttekeningen' is een thematisch geordend verslag van die discussies.

'Planning en interactie in taalonderwijs' heeft als thema de samenhang tussen planning en interactie in thematisch taalonderwijs. Typerend voor deze onderwijsleervorm is immers dat de leerlingen invloed kunnen hebben op de regels en het onderwerp van gesprek. Het onderzoeksverslag rapporteert over een case-study in een eerste en een zesde klas van een school in Kerkrade. Aan de hand van lesprotocollen wordt uitgediept hoe in een kringgesprek een gespreksonderwerp tot thema gekozen wordt, hoe taalonderwijs geïntegreerd wordt in andere vakken (met name wereldoriëntatie), en hoe themagesprekken en cursorische activiteiten elkaar wederzijds beïnvloeden.

In 'Voeten stil, jongens!' wordt verslag uitgebracht over een onderzoek naar het effect van de onderwijsorganisatie en de klasinteractie op de ontwikkeling van de mondelinge taalvaardigheid. Het onderzoek werd uitgevoerd in de eerste klas van twee basisscholen waar al dan niet uitgesproken thematisch werd lesgegeven. Er wordt uitvoerig ingegaan op de verschillende opvattingen over de ontwikkeling van de mondelinge taalvaardigheid bij kinderen, zowel bij de eerste- als bij de tweedetaalverwerving. Aan twee groepen probleemleerlingen wordt extra aandacht geschonken: allochtone leerlingen en meisjes, en in het bijzonder allochtone meisjes. Beide publicaties bevatten waardevol onderzoeks- en discussiemateriaal voor onderwijsonderzoekers, lerarenopleiders, en leerplanontwikkelaars. Leerkrachten zullen er wellicht alleen een boodschap aan hebben wanneer ze aanknopingspunten vinden met hun eigen klaspraktijk.

Speciaal voor leerkrachten van de basisschool stelde de Centrale Werkgroep Moedertaalonderwijs van het KPC een praktische handleiding samen: 'Gesprekken in de klas'. De publicatie biedt zowel theoretische als praktische informatie over de talige aspecten die in de klasinteractie een rol kunnen spelen. Factoren zoals groepsdynamica, gedragsstoringen, attitudes, en taalproblemen van allochtone leerlingen komen bijna niet aan bod. De eerste twee hoofdstukken zijn het verslag van een literatuurstudie over de ontwikkelingen binnen het mondelinge taalonderwijs resp. de taalontwikkeling van individuele kinderen met bijzondere aandacht voor de rol die volwassenen daarbij spelen. Hoofd-

stuk 3 vormt de kern van de publikatie : het is een geordende inventarisatie van de problemen die de auteurs (i.c. schoolbegeleiders) in de klasinteractie geconstateerd hebben. Resultaat is een signaleringsinstrument dat leerkrachten in staat moet stellen de problemen in hun eigen klaspraktijk op te sporen en te interpreteren. Het is bedoeld voor alle denkbare gesprekssituaties : kringgesprek, onderwijsleergesprek, groepsgesprek, e.d. Het instrument bestaat uit 9 categorieën van problemen die in de klaspraktijk vaak voorkomen, b.v. altijd dezelfde kinderen zijn aan het woord, kinderen reageren negatief op elkaar, kinderen dwalen af van het oorspronkelijke onderwerp. Voor elk van die 9 problemen worden mogelijke oorzaken uitgewerkt, die zowel op het gedrag van de leerkracht als op het gedrag van de leerlingen betrekking hebben.

Na het stellen van de diagnose kan de leerkracht bewust gaan werken aan de remediëring. Hiervoor kan hij ten dele terecht in hoofdstuk 4, waar aan de hand van concrete voorbeelden handreikingen voor een verbetering van de praktijk worden aangedragen. Volgende aspecten worden geanalyseerd : het motiveren van kinderen voor gesprekken, het bevorderen van de spreekvaardigheid, het voorbereiden en leiden van gesprekken, en de vigerende gespreksregels. Voor een ander deel van de geconstateerde problemen blijft de leerkracht op zichzelf aangewezen. De auteurs zijn van mening dat de bewustwording van de problematiek voor een deel van de problemen meteen al een oplossing zal inhouden. Misschien wat overdreven optimistisch.

Het signaleringsinstrument zal waarschijnlijk dienst kunnen doen bij het observeren van anderen, dus b.v. in lerarenopleidingen. Voor de beoogde doelgroep nl. de leerkrachten zelf, zal het zijn praktische bruikbaarheid nog moeten bewijzen. Een voorbeeld : 'De onderwijsgevende geeft altijd dezelfde kinderen een beurt'. Om dat probleem in het schema te kunnen aankruisen moet de leerkracht zich bewust zijn van zijn gedrag. Een ongelijkmatige beurtverdeling gebeurt vaak onbewust, en wordt dus niet als een probleem ervaren.

Het remediërende gedeelte bevat waardevolle handreikingen en kan zijn steentje bijdragen aan het bewustwordingsproces. Misschien moet de leerkracht dat gedeelte eerst lezen vooraleer hij op een zinvolle manier met het signaleringsschema aan de slag kan gaan.

Alle scepsis ten spijt kan het een waardevol praktijkboek zijn voor lerarenopleidingen en leerkrachten in het veld.

Rita Rymenans, Romeinse Put 50, 2520 Edegem

NOOT

Uit : Rymenans, R. & Daems, Fr., 'Hier is in principe alles verboden !', Verbale interactie in twee Antwerpse basisscholen, Antwerp, Papers in Linguistics, UIA, te versch.

BIBLIOGRAFIE

Van der Aalsvoort, M. & Van der Leeuw, B., Leerlingen, taal en school. De rol van taal in elke onderwijsleersituatie, Enschede, SLO, 1982.

Herrlitz, W., Lentz, L. & Van Tuijl, H., Planning en interactie in taalonderwijs, Enschede, SLO, 1983.

Van der Geest, T., Lentz, L. & Van Tuijl, H., Voeten stil, jongens! Over interactie, (allochtone) leerlingen en mondelinge taalvaardigheid, Enschede, SLO, 1985.

Centrale Werkgroep Moedertaalonderwijs, Gesprekken in de klas, Den Bosch : Katholiek Pedagogisch Centrum, 1987.

(besteladressen:

SLO, afdeling Verkoop - Postbus 2041 - NL 7500 CA Enschede,

KPC, afdeling Verkoop - Postbus 482 - NL 5201 AL 's-Hertogenbosch)